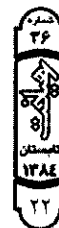

نقش دانشگاه ها در کاهش مهاجرت نخبگان

* عباس صادقی
نادر افقی

چکیده

هدف از انجام تحقیق حاضر بررسی نقش دانشگاهها در کاهش مهاجرت نخبگان از دیدگاه اعضای هیات علمی، کارشناسان و مدیران دانشگاه ها و ارائه راهکارهایی برای کاهش آن می باشد. برای دستیابی به هدف فوق یک شاخص کلان بنام « برقراری روابط دانشگاههای داخل با خارج » با چهار زیر شاخص تبادل استاد و دانشجو، طرحهای تحقیقاتی مشترک بین المللی، ایجاد شنبه های دانشگاههای خارجی، دوره های مشترک با دانشگاههای دیگر کشورها مطرح می باشد.

نوع تحقیق پیمایشی با استفاده از پرسشنامه و مصاحبه می باشد و نمونه آماری حدوداً ۶۵۰ نفر است که اعضای هیات علمی، کارشناسان، مدیران اجرایی و مدیران گروه علمی را در برمی گیرد. در تحقیق حاضر از پرسشنامه محقق ساخته جهت استخراج دیدگاهها استفاده شد. یافته های تحقیق در بخش پرسشنامه نشان می دهد که در کاهش پدیده مهاجرت نخبگان، ویژگیهای فردی، مجموعه عوامل داخلی به عنوان ساختار درونی، عناصر خاص دانشگاهی، عوامل ارتباط بین المللی و زیر مجموعه های آن همگی از طریق فضای دانشگاهی تاثیر بسزایی دارند.

کلید واژه

دانشگاه، نخبه، مهاجرت مغزها.

مقدمه

می دانیم که پدیده مهاجرت مغزها یک مسئله جدید نیست و فقط مربوط به کشورهای در حال توسعه هم نمی باشد بلکه این پدیده در دهه ۱۹۶۰ در قالب مهاجرت نخبگان فکری و متخصصان فنی از کشورهای در حال توسعه به مقصد آمریکا، کانادا و اروپای غربی آغاز شد. البته مهاجرت نخبگان از کشورهای پیشرفته به کشورهای پیشرفته دیگر نیز، صورت گرفته است مثلاً کانادا، آلمان، انگلستان، آلمان و سوئیس در سال ۱۹۶۲ درصدی کشورهای بودند که نیروهای متخصص آنها به خارج به ویژه آمریکا مهاجرت کرده اند به طوری که در این سال از ۲۳ هزار پزشک خارجی شاغل در آمریکا ۵۸۵۸ نفر (۵ درصد) از کانادا، ۴۲۶۳ نفر (۱۸ درصد) از آلمان و ۹۰۴ نفر (۳/۹ درصد) از ایران بوده که به ترتیب رده های اول، دوم و نهم قرار دارند. لازم به ذکر است که از سال ۱۹۹۶ تا سال ۲۰۰۱

* عضو هیات علمی گروه علوم تربیتی دانشگاه گیلان

تلفن: ۰۱۳۱-۶۶۹۰۳۸۵، شماره: ۰۱۳۱-۶۶۹۰۲۸۰

Email: sadeghi_2003@yahoo.com

میزان مهاجرت پزشکان از کانادا ۱۳۰ درصد افزایش یافته است. سرمایه های یک کشور صرفاً به آب، خاک و معادن آن خلاصه نمی شود. زیرا این سرمایه ها به مرور زمان دستخوش تحولات مختلف اجتماعی، سیاسی و جغرافیایی شده و کاهش می یابد. توجه به سرمایه انسانی به عنوان اساسی ترین نوع سرمایه گذاری حائز اهمیت فراوان است. به نظر می رسد که پیشرفت کشورهای صنعتی به دلیل افزایش سرمایه پولی و مالی نبوده است بلکه به سبب بهبود زمینه های مهارت انسانی، کاردانی و مدیریت بوده است، در واقع ظرفیت های انسانی عامل نخست در فرایند توسعه بوده است [۱].

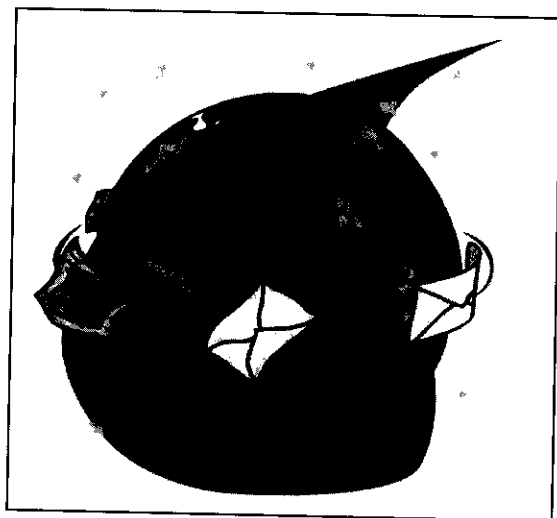
توجه به پدیده مهاجرت نیروهای متخصص به ویژه از کشورهای در حال توسعه به کشورهای توسعه یافته با نظرات متفاوتی از طرف محققان، تحلیل گران و صاحب نظران روبرو شده است. می دانیم که در بروز پدیده مهاجرت نخبگان عوامل متعدد اقتصادی، اجتماعی و سیاسی، ... اثرگذار می باشد که هر یک از این عوامل نیز زیر مجموعه های کوچک تری را بدست می دهند. در تحقیق حاضر در قلمرو مکانی دانشگاه ها به بررسی دیدگاههای اعضای هیأت علمی و کادر اداری و آموزشی دانشگاه در مورد نقش دانشگاهها در کاهش پدیده مهاجرت نخبگان پرداخته و پیشنهادهایی برای کاهش آن نیز ارائه گردیده است.

بیان مسأله

پدیده مهاجرت نخبگان یا مغزها به عنوان یک مشکل اساسی در سالهای اخیر در کشورهای مختلف جهان به ویژه کشورهای در حال توسعه مورد توجه محققان و صاحب نظران علوم مختلف قرار گرفته و یک پدیده طولانی مدت و تاریخی است [۲]. در مورد این پدیده از طرف محققان، جامعه شناسان و اقتصاددانان معمولاً دو عامل اساسی "دافعه داخلی" و "جاذبه خارجی" مورد توجه قرار گرفته است. بعضی از محققان از واژه مهاجرت نخبگان واقعی استفاده می کنند. [۳]. در واقع نخبگان تحت تأثیر مشکلات و مسائل داخلی و جذابیت های خارجی قرار می گیرند و به مهاجرت از کشور می پردازند. در کشور ایران به

عنوان یک کشور با جمعیتی جوان که تمایل زیادی به ادامه تحصیل در دانشگاهها و برخورداری از مهارت ها و تحصیلات دانشگاهی وجود دارد، باید نگران بروز این پدیده بود. اهمیت نیروی انسانی تا حدی است که نظریه پردازان آن را به منزله ثروت اصلی یک جامعه می دانند که توانمندی آن آهنگ و قابلیت توسعه جامعه را تعیین می کند زیرا کمبود یا فقدان آن موجب عقب ماندگی جامعه می شود [۴].

همچنین براساس یافته های تحقیقی مهمترین عامل پیشرفت صنعتی کشورها، تربیت نیروی انسانی متخصص است و بعد از آن بر عامل دوم یعنی تحقیقات و علوم تأکید شده است. عوامل متعددی در مهاجرت نخبگان دخالت دارند که در این بین نقش دانشگاه به عنوان سازمانی که این فرهیختگان در آن به فعالیت علمی مشغول بوده اند، قابل توجه می باشد [۵]. شاید بخشی از آن به ساختار دانشگاهها، برخی به تصمیم گیری، بعضی به نوع مدیریت و سیستم اداری و برخی به اهداف دانشگاهها مربوط باشد.

اهداف تحقیق

هدف اصلی تحقیق بررسی نقش دانشگاهها در کاهش مهاجرت نخبگان از دیدگاه اعضای هیأت علمی، کارشناسان و مدیران و ارائه راهکارهایی برای کاهش آن می یابد. اهداف فرعی آن عبارتند از: ۱- مطرح کردن مشکلات مهاجرت مغزها در سطح دانشگاهها، ۲- تأکید کردن بر امکان کاهش مهاجرت نخبگان،

۳- جلب توجه کردن نسبت به تفاوت بین مهاجرت نخبگان ، مهاجرت نخبگان و گردش نخبگان ،

۴- توجه دادن مسئولان و دست اندرکاران و نیز متخصصین علوم مختلف به اندیشیدن در مورد این مشکل و احتمالاً ارائه راه حل های احتمالی .

سوالات تحقیق

۱- آیا بین مردان و زنان درمورد نقش دانشگاهها در کاهش مهاجرت نخبگان تفاوت نظر وجود دارد؟

۲- آیا از نظر گروههای سنی در مورد نقش دانشگاهها در کاهش مهاجرت نخبگان تفاوت نظر وجود دارد؟

۳- آیا بین نظرات اعضای هیأت علمی و مدیران اجرایی در مورد نقش دانشگاهها در کاهش مهاجرت نخبگان تفاوت وجود دارد؟

۴- آیا بین دانشکده های مختلف در مورد نقش دانشگاهها در کاهش مهاجرت نخبگان تفاوت وجود دارد؟

۵- آیا عوامل داخلی بر کاهش مهاجرت نخبگان دارای تأثیر یکسان هستند؟

۶- آیا عوامل خارجی بر کاهش مهاجرت نخبگان دارای تأثیر یکسانی هستند؟

۷- آیا نقش یا عدم نقش قوانین و ساختار دانشگاهی بر کاهش مهاجرت نخبگان دارای تأثیر یکسان هستند؟

۸- آیا ایجاد یا عدم ایجاد دانشگاههای مجازی بر کاهش مهاجرت نخبگان دارای تأثیر یکسان است؟

۹- چه عواملی از بین عوامل موثر در برقراری روابط دانشگاههای داخل و خارج بر کاهش مهاجرت نخبگان موثرتر است؟

تعریف نخبه و مهاجرت نخبگان

واژه نخبه در قرن هفدهم میلادی برای توصیف کالاهایی با مرغوبیت خاص به کار می رفت و بعدها کاربرد آن برای اشاره به گروههای اجتماعی برتر مانند واحدهای ضربت نظامی با مراتب عالیتر از اشرافیت تعمیم یافت . قدیمی ترین کاربرد آن در زبان انگلیسی بر طبق نوشته فرهنگ انگلیسی آکسفورد در

سال ۱۳۸۲ برای اشاره به گروههای اجتماعی بوده است. از دهه ۱۹۳۰ به بعد اصطلاح نخبه مورد توجه جامعه شناسان بخصوص ویلفردو پاره تو قرار گرفت. شاید بتوان ساده ترین تعریف نخبه را افراد تحصیل کرده و کارگران ماهر دانست مهاجرت نخبگان زمانی مورد استفاده قرار می گیرد که ارتباط یک فرد متخصص با کشور خود بطور کامل قطع می شود و کشور مبدأ به هیچ عنوان از دانش و مهارت فرد مورد نظر استفاده نمی نماید.

قابل ذکر است که استفاده از واژه " مهاجرت مغزها" چندان مناسب نیست زیرا ممکن است این مفهوم را در اذهان متبادر کند که هر کس که صاحب تخصص بود و مهاجرت کرد مغز است و همه آنهایی که باقی مانده اند ولو این که متخصص هم باشند مغز نیستند. یعنی طبق این واژه، مغزها رفته اند و بی مغزها مانده اند. بعضی از محققان به جای واژه مهاجرت مغزها از پرواز سرمایه انسانی استفاده می کنند[۶].

در هر حال پدیده مهاجرت نخبگان عبارت است از مهاجرت افراد تحصیل کرده و کارگران ماهر از کشورهای فقیر به کشورهای ثروتمند. همچنین باید به این نکته اشاره نمود که اصطلاح گردش نخبگان زمانی مورد استفاده قرار می گیرد که نیروهای متخصص و یا نخبه یک کشور به کشور دیگری عزیمت کرده و در آن کشور اقامت می گزینند[۷].

براساس دو ملاک اقتدار و نفوذ ، می توان نخبگان را به شش دسته تقسیم کرد: نخبگان سنتی و مذهبی ، نخبگان تکنوکراتیک، نخبگان مالکیت، نخبگان کاریزمایی، نخبگان ایدئولوژیک، نخبگان سمبولیک، البته هر یک از نخبگان مذکور، ممکن است به تناسب نظام اجتماعی در جوامع خاصی مطرح شوند. نکته قابل توجه دیگر تفاوتی است که می توان بین مهاجرت متخصصان، روشنفکران و نخبگان قائل شد. مهاجرت سه گروه فوق الذکر از همه انواع مهاجرت ها مهمتر است . منظور از متخصصان و تحصیل کرده ها افرادی بودند که تحصیلات دانشگاهی و مشاغل علمی را بدست آورده بودند که بعدها اصطلاح در " طبقه متوسط جدید" به این گروه اطلاق شد که شامل افراد شاغل علمی ، فنی و مدیریت های سطح بالا و اقشار

پایین تر مرکب از شاغلان حرفه های عادی تر دفتری و اجرایی می شد. در حالی که روشنفکران را معمولاً متشکل از گروههای بسیار کوچک تری از افرادی می دانند که در آفرینش، انتقال و نقادی محصولات فرهنگی و اندیشه ها نقش مستقیمی دارند [۸].

بنابر این به نظر می رسد روشنفکران را تقریباً در همه جوامع می توان یافت [۹].

علل مهاجرت نخبگان و روشهای کاهش آن

در مورد علل مهاجرت باید به مجموعه ای از عوامل توجه کرد از جمله دافعه های وطن جاذبه های مقصد، عوامل شخصی. حال اشاره به برخی از راه حلهای مطرح شده از طرف صاحب نظران در حل مشکل مهاجرت نخبگان می تواند مفید باشد اشاره می شود.

۱- اولین راه حل، جلوگیری از خروج نخبگان و تحصیلکردگان است که روش شکست خورده ای است.

۲- اگر فردی قصد خروج دارد باید کلیه هزینه تحصیل و یارانه های دولتی را که در طول زندگی دریافت کرده بپردازد. این شیوه نیز شکست خورده، زیرا ثابت شده است که با پول نمی توان علم و دانش را جبران کرد.

۳- راه حل بازگشتی یعنی شرایط مادی به گونه ای فراهم آید تا افرادی که رفته اند برگردند. این راه حل در کره جنوبی موفق بوده است.

۴- طبق این راه حل محل زندگی افراد نخبه از نظر مکانی اهمیت ندارد بلکه باید از تخصص، مهارت و سرمایه آنها استفاده کرد که می توان در ایران به کار گرفته شود وجود انجمن های دانشجویی، گروههای تحصیلکرده داخل و خارج، بر پایی سمینارها در دستیابی به این هدف بسیار مؤثر خواهد بود.

۵- راه حل کارآمد دیگر درگیر کردن نخبگان در مقوله توسعه و خارج کردن آنها از وضعیتی است که آنها خود را قربانیان توسعه نیافتگی تلقی نکنند بلکه توسعه نیافتگی را مشکل خود فرض کنند و در سخت ترین شرایط بمانند و کار کنند [۱].

دانشگاه ها به عنوان محیط پرورش مهندسان متخصصان به عنوان یکی از عوامل داخلی مهاجرت نخبگان مدنظر هستند و می توانند از طریق مستعدسازی دوره نظر در وزارتخانه و شوراهای انقلاب فرهنگی و هیأت عالی شورای اسلامی قرآنی و مازراتی را مصوب و اجرا کنند که موجبات همکاری و انگیزش متخصصان و مستعدان را فراهم کنند که این موضوع می تواند هر ایجاب مکانی و محیطی، تسهیلات زندگی و تاهیات علمی مورد توجه قرار گیرند.

روش شناسی تحقیق

در تحقیق حاضر از روش توصیفی و تحلیلی از نوع پیمایشی با ابزار پرسشنامه برای بررسی و کشف عقاید نظرات اعضای هیأت علمی، کارشناسان، مدیران گروهها و مدیران اجرایی دانشگاه ها در باره نقش دانشگاهها در کاهش مهاجرت نخبگان استفاده گردید و برای مطالعه گسترده تر این تأثیرات با اعضای هیأت علمی از مصاحبه های نیمه استاندارد استفاده شده است.

در این تحقیق از جامعه آماری ۶۵۰ نفر، تعداد ۹۴ نفر به تفکیک ۶۳ نفر هیأت علمی و ۷ نفر کارشناس، ۱۵ نفر مدیر اجرایی و ۹ نفر مدیر گروه انتخاب شدند. پرسشنامه اصلی تحقیق دارای ۸ سوال بود که به بررسی نقش دانشگاهها در کاهش مهاجرت نخبگان به صورت زیر آورده شد:

۱- تأثیر عوامل داخلی بر کاهش مهاجرت نخبگان با توجه به

سوال شماره ۱

۲- تأثیر عوامل خارجی بر کاهش مهاجرت نخبگان با توجه به

سوال شماره ۱

۳- تأثیر نقش قوانین و ساختار دانشگاهی بر کاهش مهاجرت نخبگان با توجه به سوال شماره ۲

۴- تأثیر ایجاد دانشگاه‌های مجازی بر کاهش مهاجرت نخبگان با توجه به سوال شماره ۵

۵- تأثیر برقراری ارتباط دانشگاه‌های داخل و خارج بر کاهش مهاجرت نخبگان با توجه به سوالات شماره ۳، ۴، ۶، ۷.

در تحقیق حاضر در بخش توصیف داده‌ها از جداول فراوانی و درصد و نمودارها استفاده شده و در بخش تجزیه و تحلیل داده‌ها جهت سنجش کلیه سوالات تحقیق از آزمون ناپارامتری X^2 یک بعدی استفاده شده است.

روایی^۲ تحقیق از طریق مشورت با استادان و کارشناسان متخصص جهت طراحی پرسشنامه تأمین شده است تا از این طریق علاوه بر شناخت عوامل مؤثر کاهش دهنده مهاجرت نخبگان، زمینه سنجش این عوامل توسط سوالات پرسشنامه فراهم گردد. همین‌طور جهت سنجش میزان پایایی^۳ ابزار تحقیق در خصوص سنجش مفهوم مشارکت‌های بین‌المللی که در قالب ۴ سوال پرسشنامه مطرح شده بود (سوالات ۶، ۷، ۸، ۹) از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد. در این مطالعه تقریباً ۲۰٪ از کل پاسخگویان یعنی ۸ نفر مرد و ۸ نفر زن از طریق روش نمونه‌گیری تصادفی ساده انتخاب شدند. ضریب آلفای محاسبه شده به مقدار ۰/۷۸ بدست آمد که میزان پایایی نسبتاً بالایی را نشان می‌دهد.

تمامی سوالات تحقیق مورد بررسی و آزمون قرار گرفتند. از آنجایی که بنا به ماهیت تحقیق حاضر، سطح سنجش متغیرهای تحقیق به سطح فاصله‌ای یا نسبی نمی‌رسیدند، لذا امکان استفاده از ضرایب همبستگی وجود نداشت. بنابراین برای سنجش سوالات تحقیق از آزمون ناپارامتری X^2 (کای اسکور) یک بعدی استفاده شده است و برای محاسبه X^2 نرم افزار SPSS نگارش شماره ۱۰ مورد استفاده قرار گرفته است. لازم به ذکر است که آزمون فوق در میان آن دسته از پاسخگویان انجام شد که معتقد به مهاجرت نخبگان بودند.

با توجه به نتایج بدست آمده در میان سوالات پرسشنامه بیشترین موافقت پاسخگویان با سوال دوم یعنی "تأثیر قوانین و ساختار دانشگاه بر کاهش مهاجرت نخبگان" با ۸۲/۸٪ بوده و

بیشترین مخالفت پاسخگویان نیز با سوال پنجم پرسشنامه یعنی "تأثیر ایجاد دانشگاه‌های مجازی در کاهش مهاجرت نخبگان" با ۷۴/۴٪ بوده است. همچنین در میان سوالات تحقیق سوالات ۱، ۳، ۴، ۷، ۸، ۹ با سطح معنی‌داری بسیار بالایی یعنی ($\text{sig} = ۰/۰۰۰$) فرضیه (H_0) رد شده و فرضیه تحقیق (H_1) تحقیق با توجه به آزمون X^2 یک بعدی تأیید شد و نیز در سوال ۹ پاسخگویان بیشترین عامل مؤثر در برقراری روابط دانشگاه‌های داخل و خارج که از این طریق بر کاهش مهاجرت نخبگان اثر می‌گذارد را ایجاد دوره‌های مشترک با دانشگاه‌های دیگر کشورها را دانستند. همچنین بین نظرات نمونه‌ها از نظر جنسیت، گروه‌های سنی، گروه‌های علمی، دانشکده‌ها، تأثیر عوامل داخلی یا عوامل خارجی، نقش یا عدم قوانین و ساختار دانشگاهی، ایجاد یا عدم ایجاد دانشگاه‌های مجازی تفاوت معنی‌داری وجود دارد و در واقع آنها نظرات یکسانی در باره مهاجرت نخبگان نداشته‌اند.

نقش دانشگاه‌ها در کاهش مهاجرت نخبگان

می‌دانیم به دلیل این که بسیاری از کسانی که از کشور خارج می‌شوند دارای تحصیلات دانشگاهی بوده و با داشتن تخصص در رشته‌های مختلف انگیزه خروج از کشور و اقامت در کشور خاصی را پیدا می‌کنند. از طرف دیگر غیر از قشر کارگران غیرماهر و نیمه‌ماهر که به دلیل استفاده از توانمندیهای فیزیکی به طور محدود مورد توجه بعضی از کشورها قرار می‌گیرند عمدتاً نیازهای کشورهای جذب‌کننده نیروی انسانی به استفاده از نیروی فکری است که در متخصصین و دانشگاهیان تبلور یافته است. شاید بتوان گفت آن‌ها از کسانی که هیچ هزینه مالی، زمانی و تسهیلاتی برای آنها نداشته‌اند براحتی استفاده می‌کنند و در جهت اهداف علمی، اقتصادی، سیاسی و اجتماعی خود که بعضاً در مسیر قابل دفاعی هم قرار ندارد آنها را به خدمت می‌گیرند. با توجه به نتایج تحقیق حاضر، دانشگاه‌ها حداقل در دو بعد کلی می‌توانند بر جلوگیری از مهاجرت نخبگان اثر گذار باشند اولاً دانشگاه‌ها به عنوان محیط پرورش دهنده متخصصان به عنوان یکی از عوامل داخلی مهاجرت نخبگان مد نظر هستند و می‌توانند از طریق ستادهای

مورد نظر در وزارتخانه و شورایی انقلاب فرهنگی و حتی مجلس شورای اسلامی قوانین و مقرراتی را مصوب و اجرا کنند که موجبات دلگرمی و انگیزش متخصصان و محققان را فراهم کنند که این موضوع می تواند در ابعاد مالی، امنیت شغلی، تسهیلات زندگی و تجهیزات علمی مورد توجه قرار گیرند. ثانياً با توجه به پدیده جهانی شدن و نیز پذیرش این واقعیت که بسیاری از نخبگان ممکن است برای اقامت به ایران مراجعه نکنند تسهیلاتی مثل تبادل استاد و دانشجو، اجرای طرح های تحقیقاتی مشترک و ایجاد ارتباط مداوم و مستمر در جهت حفظ این سرمایه های ملی در کشور محل اقامت خود اتخاذ نمایند. بدیهی است که لازمه ورودی جدی به این مسائل، توجه به استقلال نسبی دانشگاه هاست که تا حدودی از طریق هیئت امنایی شدن دانشگاه ها در حال انجام است ولی لازم است در ابعاد مالی، اداری و تصمیم گیری های راهبردی و استراتژیک محلی و منطقه ای نیز این مهم مورد توجه قرار گیرد. همچنین لازم است که جهت گیری ها و ماموریت های دانشگاه ها نیز از توجه صرف به آموزش به پژوهش محوری و پژوهش ماموریتی در کنار پرداختن به وظایف آموزشی، مد نظر قرار گیرد و نیز در پرداختن به آموزش و پژوهش به ابعاد کیفی به شکل جدی توجه نمایند تا هم در ورود و هم در خروج فعالیت های علمی در دانشگاه و هم پس از فارغ التحصیلی امکان استفاده از نیروهای انسانی متخصص و فرهیخته به نحو مطلوب در جامعه فراهم آید. لازم به تاکید است که به طور کلی زمانی دانشگاه ها می توانند به نقش اساسی خود در کاهش مهاجرت نخبگان توجه داشته باشند که تا حدودی به اصلاح ساختارها، ماموریت ها و وظایف کلی و جزئی خود توجه داشته و عوامل درگیر در فرایند آموزش و پژوهش را به وظایف و ماموریت های خود آشنا ساخته و مورد نظارت و کنترل دقیق قرار دهند.

مورد نظر در وزارتخانه و شورایی انقلاب فرهنگی و حتی مجلس شورای اسلامی قوانین و مقرراتی را مصوب و اجرا کنند که موجبات دلگرمی و انگیزش متخصصان و محققان را فراهم کنند که این موضوع می تواند در ابعاد مالی، امنیت شغلی، تسهیلات زندگی و تجهیزات علمی مورد توجه قرار گیرند. ثانياً با توجه به پدیده جهانی شدن و نیز پذیرش این واقعیت که بسیاری از نخبگان ممکن است برای اقامت به ایران مراجعه نکنند تسهیلاتی مثل تبادل استاد و دانشجو، اجرای طرح های تحقیقاتی مشترک و ایجاد ارتباط مداوم و مستمر در جهت حفظ این سرمایه های ملی در کشور محل اقامت خود اتخاذ نمایند. بدیهی است که لازمه ورودی جدی به این مسائل، توجه به استقلال نسبی دانشگاه هاست که تا حدودی از طریق هیئت امنایی شدن دانشگاه ها در حال انجام است ولی لازم است در ابعاد مالی، اداری و تصمیم گیری های راهبردی و استراتژیک محلی و منطقه ای نیز این مهم مورد توجه قرار گیرد. همچنین لازم است که جهت گیری ها و ماموریت های دانشگاه ها نیز از توجه صرف به آموزش به پژوهش محوری و پژوهش ماموریتی در کنار پرداختن به وظایف آموزشی، مد نظر قرار گیرد و نیز در پرداختن به آموزش و پژوهش به ابعاد کیفی به شکل جدی توجه نمایند تا هم در ورود و هم در خروج فعالیت های علمی در دانشگاه و هم پس از فارغ التحصیلی امکان استفاده از نیروهای انسانی متخصص و فرهیخته به نحو مطلوب در جامعه فراهم آید. لازم به تاکید است که به طور کلی زمانی دانشگاه ها می توانند به نقش اساسی خود در کاهش مهاجرت نخبگان توجه داشته باشند که تا حدودی به اصلاح ساختارها، ماموریت ها و وظایف کلی و جزئی خود توجه داشته و عوامل درگیر در فرایند آموزش و پژوهش را به وظایف و ماموریت های خود آشنا ساخته و مورد نظارت و کنترل دقیق قرار دهند.

نتیجه گیری

نتایج تحقیق حاضر در رابطه با پرسشنامه بخش توصیفی نشان داد که از نظر نوع رشته تحصیلی بیشترین سهم را ابتدا رشته زبان و ادبیات فارسی با ۱۳٪ و پس از آن رشته های حقوق

در جمع بندی نهایی می توان اشاره نمود که در کاهش پدیده مهاجرت نخبگان، عواملی نظیر جنسیت و گروه های سنی به عنوان ویژگی های فردی؛ گروه های علمی، گروه های اجرایی، دانشکده های مختلف و مجموعه عوامل داخلی به عنوان ساختارهای درونی؛ قوانین دانشگاه ها و دانشگاه های مجازی به عنوان عناصر خاصی دانشگاهی؛ تبادل استاد و دانشجو، طرح های تحقیقاتی مشترک بین المللی ایجاد شعبه های دانشگاه های خارجی و دوره های مشترک با دانشگاه های دیگر کشورها به عنوان عوامل ارتباط بین المللی، همگی از طریق فضای دانشگاهی تاثیر بسزایی دارند. تنها جاذبه های زندگی در

خارج از کشور و به روز بودن علوم در خارج از کشور به عنوان عوامل خارجی و ساختارهای محض بیرونی تاثیرگذار بر مهاجرت نخبگان، مورد تایید قرار نگرفتند که خود این امر بنظر می رسد ناشی از مورد اهمیت قرار دادن برخی اولویت های فرهنگی متعلق به جامعه ما از سوی پاسخگویان بوده است. در مورد سوال اول مصاحبه یعنی " آیا مشکلی به نام مهاجرت مغزها در کشور ما وجود دارد؟ " از طرف همکاران هیئت علمی بر بدیهی بودن، پذیرفته شده بودن، جهانی بودن و مستند بودن پدیده مهاجرت مغزها تاکید شده است.

در مورد سوال دوم مصاحبه " آیا ما نگران هدر رفتن این سرمایه های انسانی هستیم؟ " نگرانی مهاجرت مغزها موردی ندارد بلکه باید در مورد مسائل بنیادی و ساختاری که به وجود آورنده این مشکل هستند نگران بود.

در مورد سوال سوم مصاحبه یعنی " آیا برنامه مدونی در رابطه با مهاجرت نخبگان وجود دارد؟ " بر وجود قوانین عمومی نه خاص در رابطه با مهاجرت نخبگان، عدم وجود آمادگی برای تدوین قوانین، عدم امکان تدوین قوانین تأکید شده است.

در مورد سوال چهارم مصاحبه یعنی " نقش دانشگاهها در مهاجرت نخبگان چیست؟ " بر برخوردهای غیرمحترمانه با استادان، عدم تلاش برای تأمین نیازمندیهای علمی و مالی، ایجاد دلسردی عدم ایجاد عزت نفس علمی، بوروکراسی و آیین نامه های دست و پا گیر، عدم کار فرهنگی توسط دانشگاه پرداخته شده است.

در مورد سوال پنجم مصاحبه یعنی " علل مهاجرت نخبگان چیست؟ " بر ساختارهای نامناسب اجتماعی و فرهنگی در سطوح فردی و اجتماعی، دوگانگی درونی و برونی در جوامع توسعه نیافته و توسعه یافته، عوامل رفع کننده داخلی و جذب کننده خارجی، عدالت اجتماعی، ناامنی و امید به دستیابی موقعیت بهتر و امکانات بیشتر تأکید شده است.

در مورد سوال ششم مصاحبه یعنی " آیا استفاده از واژه مهاجرت مغزها مناسب است یا خیر؟ " عده ای بر واژه مهاجرت مغزها، مهاجرت مغزها و مهاجرت استعدادها پرورش یافته تأکید کردند و عده ای معتقد بودند که استفاده از

واژه خاص چندان مهم نیست بلکه مهم وجود این واقعیت است.

در جمع بندی نهایی با توجه به اطلاعات جمع آوری شده از مصاحبه های اکتشافی می توان اشاره نمود که: علیرغم پذیرفته شدن پدیده مهاجرت نخبگان و انجام مطالعات پراکنده در فضای دانشگاهی در این زمینه اما برنامه ریزی مدون یا تدوین قوانین در جهت کنترل این پدیده صورت نگرفته است.

پیشنهادها

الف - پیشنهاد به مسئولین کشور

۱- در مورد پدیده مهاجرت نخبگان لازم است به عوامل انگیزاننده درونی مثل رضایت خاطر و امنیت شغلی و نیز عوامل بیرونی مثل فراهم کردن امکانات اولیه زندگی، تسهیلات حقوقی و امکانات پژوهش لازم را فراهم آورند.

۲- با توجه به روحیه حساسی که این قشر دارند لازم است که مسئولین از مشورت های آنان در ایجاد تسهیلات برای این دسته از افراد جامعه بهره داشته باشند.

۳- جاذبه های اجتماعی و شغلی در کشور و کاهش دافعه های وجود از طریق فعالیت های فرهنگی ایجاد زیرساخت ها و تدوین قوانین حمایتی برای نخبگان و متخصصین تقویت شود.

۴- انجمن های حمایت از نخبگان و قرار دادن تسهیلات رفاهی، امنیتی، علمی و پژوهشی برای آنان ایجاد گردد.

خوشبختانه رویکرد مبارک، خجسته و سازمان دهی شده در ایجاد بنیاد ملی نخبگان کشور گامی مقتدر در راستای توسعه علمی کشور و لزوم حرکت انقلابی در مسیر تولید دانش و جنبش نرم افزاری و همچنین نوید بخش اهمیت به دانش و منزلت دانشمندان و صاحبان علم و اندیشمند در کشور است [۱۱] و گاهی مؤثر در راستای کاهش مهاجرت نخبگان محسوب می شود.

ب- پیشنهاد به مسئولین دانشگاهی

۱- با فراهم نمودن امکانات بورس تحصیلی از مهاجرت نخبگان جلوگیری شود.

۲- روند چرخش نخبگان از طریق توسعه ارتباطات علمی بین المللی تقویت شود.

۳- برای نیل به جایگاه مناسب علمی کشور در روند جهانی شدن از طریق زیر ساخت های علمی تلاش های ویژه ای صورت گیرد.

۴- فرصت های مطالعاتی و فعالیت های علمی برای نخبگان فراهم گردد.

۵- به امور زیستی و معیشتی استادان دانشگاه رسیدگی بیشتری صورت گیرد.

۶- از ایجاد ذهنیت های منفی علیه دانشگاهیان جلوگیری شود.

یادداشت‌ها

۱- روایی ابزار فوق از طریق مشورت با متخصصان علوم مختلف و استادان مجرب مورد تایید قرار گرفت و پایایی شاخص کلان تحقیق از طریق آلفای کرونباخ در مطالعه جانبی (پاپلوت) آلفای چهارسوال شاخص کلان یعنی سوالات (۳،۴،۶،۷) برابر ۰/۷۸ محاسبه شد که میزان پایایی نسبتا بالایی را نشان می دهد. یافته های تحقیق نشان می دهد که براساس آزمون χ^2 هر یک بعدی در میان ۹ سوال تحقیق به غیر از سوال ۶ بقیه سوالات با میزان سطح معنی داری بالایی مورد تایید قرار گرفتند.

- 2- Validity
- 3- Reliability

منابع و مآخذ

[۱] طلوع، ابوالقاسم، گزارش فرار مغزها، جذب مغزها، گردش مغزها. نشریه دیدگاه، تهران ۱۳۸۱.

[2] Zindovic-vukadinovic, S. and Montenegro: the Catalytic Effects of Higher Education. Routledge. Higher Education in Volume 29. Number 3, 2004

[3] Stanley, F. The Real Brain Drain Why: Putting Children First is so Important for Australia. National Press Club Address. Australia, 2003.

[۴] عباس زادگان، سید محمد. ابعاد و علل مهاجرت از نوع مهاجرت مغزها در ایران روزنامه همشهری. ۱۳۷۹/۲/۲۶

[۵] غفوری، علی. اکبری، حمید. مهاجرت نخبگان، تاثیرات، علل و راهکارها. نشریه طب و تزکیه. شماره ۳۵. زمستان ۱۳۷۸

[6] Wikipedia, A. Free Encyclopedia Brain, Drain. U.K, 2005.

[9] Weber, M. the Methodology of the Social Sciences. New York Free Press U.S.A, 1949.

[۱۰] طلوع، ابوالقاسم. گزارش مهاجرت مغزها جذب مغزها. نشریه دیدگاه ۱۳۸۱.

[۱۱] موسوی موحدی، علی اکبر، نقش بنیادهای نخبه پرور در کشورها، سرمقاله، فصلنامه سیاست علمی و پژوهشی رهیافت، شماره ۳۵، بهار ۱۳۸۴.

کتابنامه فارسی

۱- آراسته، حمیدرضا. عوامل موثر در جذب و دفع نیروهای متخصص (مهاجرت مغزها). خلاصه مقالات همایش بررسی مسائل، مشکلات و چشم انداز اشتغال دانش آموختگان آموزش عالی. تهران. جهاد دانشگاهی. پژوهشکده علوم انسانی و اجتماعی ۱۳۷۸.

۲- ایلی، خدیجه. آموزش بزرگسالان و مهاجرت مغزها. مجموعه مقالات پنجمین کنفرانس ماهانه. آموزش بزرگسالان و اشتغال. تهران. موسسه بین المللی روش های سوادآموزش بزرگسالان. ۱۳۷۱

۳- احمدی کلشانی، خدیجه. کنکاشی پیرامون علل و پیامدهای مهاجرت مغزها در ایران. خلاصه مقالات همایش بررسی مسائل، مشکلات و چشم انداز اشتغال دانش آموختگان آموزش عالی. تهران. جهاد دانشگاهی. پژوهشکده علوم انسانی و اجتماعی ۱۳۷۸.

۴- اکبری، نعمت الله. بررسی مهاجرت مغزها در ایران، علت ها و راه حلها. خلاصه مقالات همایش بررسی مسائل، مشکلات و چشم انداز اشتغال دانش آموختگان آموزش عالی. تهران. جهاد دانشگاهی. پژوهشکده علوم انسانی و اجتماعی ۱۳۷۸.

۵- باتامور، تی. بی. نخبگان و جامعه. مترجم: علیرضا طیب. نشر و پژوهش شیرازه، تهران ۱۳۷۷.

۶- چو دری، عبدالقادر. نبرد برای تصاحب بهترین مغزها و نیروهای کار متخصص در عصر دیجیتال آسیا. ترجمه: عباسعلی سیاحی. وابسته به کار ایران در بنگلادش اردیبهشت ۱۳۸۰

۷- دوانی، فواد. مهاجرت مغزها از چاله به چاه. نشریه ابرار اقتصادی، ۸۰/۲/۳۱-

۱۸- موسسه تحقیقات اقتصادی دانشگاه تهران. بازگشت سرمایه ها و منافع ملی شامل منابع انسانی. سرمایه های مالی، حقوقی و فنی به میهن، شورای پژوهشی دانشگاه تهران. نوع طرح: کاربردی ۱۳۵۶.

۱۹- نمایندگی دایم ایران در سازمان ملل. بررسی وضعیت علمی و فرهنگی ایرانیان ساکن آمریکا، آبان ۱۳۷۲.

Bibilography:

- 1-Abercrombie N. and Urry, J. (1983) Capital, Labour and the Middle Classes. London : Allen & Unwin.
- 2-Mosca, G. (1984) Sulla Teorica dei Governi e Sul Governo parlamentare : Studi storici e Sociali .Turin : Loescher.
- 3-Ossowski, S.(1963) Class Structure in the Social Consciousness London: Routledge & Kegan Paul.
- 4-Scott, J. (1979) Corporations, Classes and Capitalism .London : Hutchinson.
- 5- Eghbali, N. (2000) Brain Drain. Hayate Nou.
- 6- Wright, M.S . The Power Elite New York: Oxford University Press. U.K,1956.
- 7-Carrington, J. William & Detragiachi, Enrica . How Extensive is the Brain Drain ? A Quarterly Magazine of the IMF. Volume 36. Number 2. June 1999.
- 8-Barro J. R. and Lee Jong-Wha International Comparisons of Educational Attainment. Journal of Monetary Economics. Vol.32. U.S.A, 1993.
- 9-Carrington, J. W. and Detragiache , How Big is the Brain. Drain? "IMF Working Paper . U.S.A,1998.
- 10-Ranjbaran, B. The U.S. Contribution to the Phillippine Economy-a Critical Analysis . Feati University . U.S.A,1980.

- ۸- سازمان بنادر و کشتیرانی. مهاجرت مغزها و نحوه جذب آنها. سازمان بنادر و کشتیرانی. اداره کل تحقیق و توسعه. نوع طرح کاربردی ۱۳۶۵.
- ۹- سلجوقی، خسرو. مهاجرین نخچیان، علل و راهکارها. سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور. ۱۳۸۰
- ۱۰- طایفی، علی. نگرش نظام مند در بررسی عوامل موثر بر خروج نیروهای تحصیل کرده از کشور. خلاصه مقالات همایش بررسی مسائل، مشکلات و چشم انداز اشتغال دانش آموختگان آموزش عالی. تهران. جهاد دانشگاهی. پژوهشکده علوم انسانی و اجتماعی ۱۳۷۸.
- ۱۱- طیبی نیا، موسی. بررسی نگرش اعضای هیئت علمی نسبت به مهاجرت مغزها. (مطالعه موردی دانشگاه شیراز) پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه شیراز. دانشکده تحصیلات تکمیلی. جامعه شناسی ۱۳۸۰.
- ۱۲- قبادیان، برات. پدیده مهاجرت مغزها یا دفع مغزها. فصلنامه علوم تحقیقات و فناوری تهران ۱۳۸۱.
- ۱۳- کاظمی پور، شهلا. زمینه ها و بسترهای علمی مهاجرت مغزها، بررسی آثار و پیامدهای آن. خلاصه مقالات همایش بررسی مسائل، مشکلات و چشم انداز اشتغال دانش آموختگان آموزش عالی. تهران. جهاد دانشگاهی. پژوهشکده علوم انسانی و اجتماعی ۱۳۷۸.
- ۱۴- کیامهر، غلامرضا. مهاجرت مغزها، علت ها و انگیزه ها. نشریه ابرار اقتصادی ۷۹/۱۱/۲۵.
- ۱۵- گودرزی، محسن. بررسی اجمالی متخصصان ایرانی خارج از کشور. بحثی در باره نیروی انسانی متخصص. سازمان برنامه و بودجه معاونت امور اقتصادی. دفتر جمعیت نیروی انسانی تهران ۱۳۷۰.
- ۱۶- محمدی اصل، عباس. مهاجرت مغزها؛ اهدای کمک بلاعوض به مستکبران. مجله گزارش، شماره ۱۳۳ خرداد ۱۳۸۰.
- ۱۷- منتظر، غلامعلی. دانشمند و فرهنگ در مهاجری، فرزاد. مهاجرت مغزها، صدور اندیشه، استعداد و خلاقیت. خلاصه مقالات دومین سمینار علم، تکنولوژی و توسعه. جلد دوم. تهران. دانشگاه صنعتی امیرکبیر ۱۳۷۲.

